

ENRIC H. MARCH

BARCELONA



Freak show

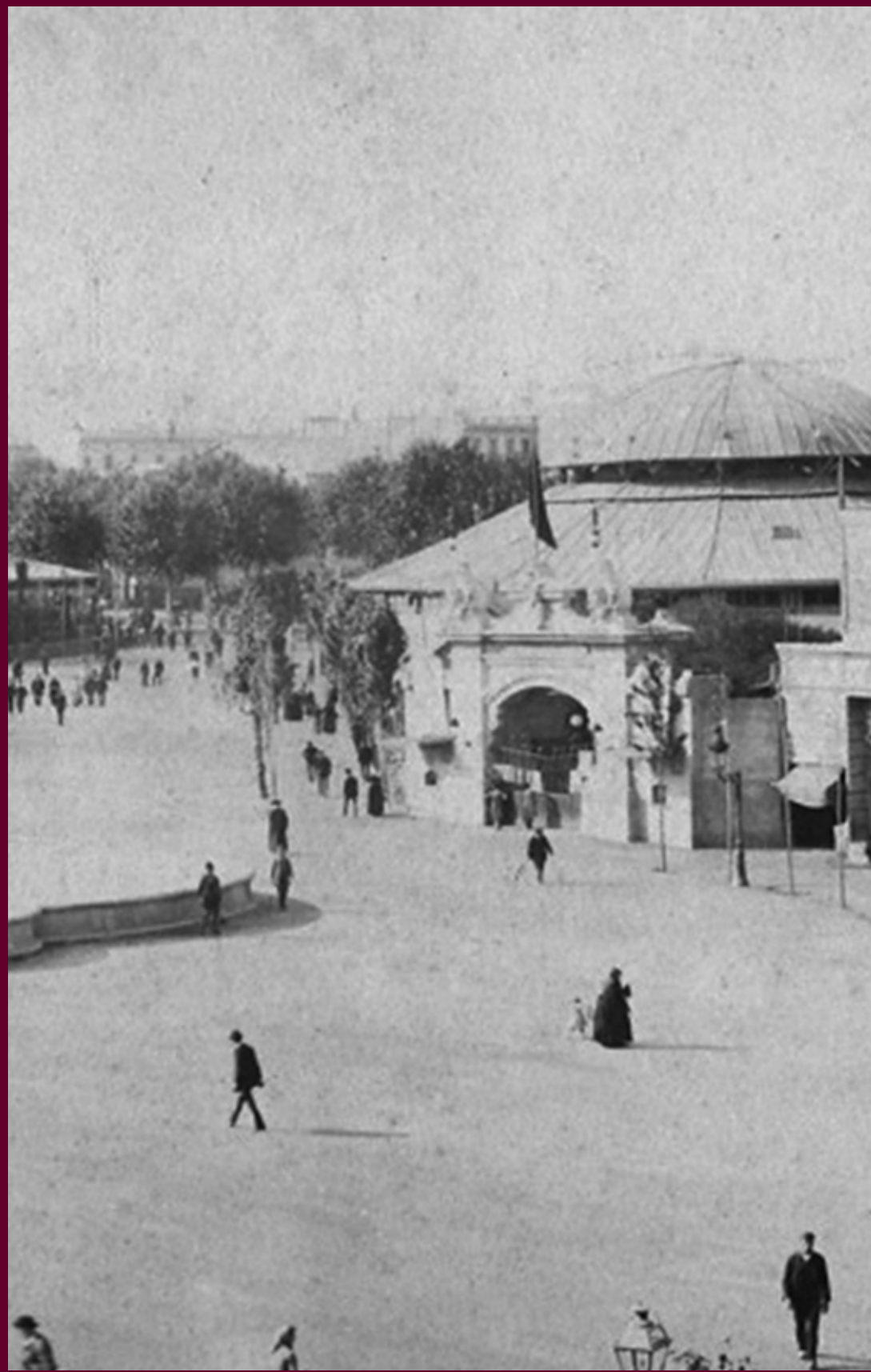


Història de les barraques de fira
i els espectacles ambulants,
del segle XVIII al 1939

XX
V I E N A
EDICIONS



**Ajuntament
de Barcelona**



**BARRAQUES DE FIRA:
ELS MARGES DEL CIRC**



ELS ORÍGENS DEL CIRC

Els espectacles circenses ambulants, la màgia i l'il·lusionisme tenen l'origen en activitats humanes relacionades amb l'ensinistrament per a la guerra, rituals religiosos i manifestacions populars diverses que travessen la història des de fa cinc mil anys des de llocs tan diversos com Mesopotàmia, l'Orient Llunyà, Egipte, Grècia i Roma, i probablement tenen les arrels en la recreació dels primers mites neolítics sorgits al voltant del control del foc. Ballarins de corda, volantins, equilibristes, funàmbuls, gimnastes, acròbates, forçuts, malabaristes, manipuladors d'objectes, faquirs, domadors i mags, que ocupen l'espai laic de la màgia religiosa controlada pels sacerdots, s'han encarregat al llarg dels segles de transcendir la realitat superant l'impossible. Acompanyant joglars, bufons, actors, músics i comerciants procedents d'Àsia i Àfrica, van amenitzar carrers i places en dies de mercat i van entretenir monarques i cortesans des de l'edat mitjana fins a la fi de l'edat moderna, moment en què neix el circ tal com l'entenem avui.

Les fires, des de la seva aparició, probablement al segle XII, fruit de la revolució urbana, van ser el marc d'espectacles itinerants i de celebracions festives, que giraven al voltant del calendari religiós i les activitats ramaderes i agrícoles. De fet, en el món rural continua sent així, i cada cop més les ciutats



El prestidigitador, de Hieronymus Bosch, c. 1502 (Musée municipal de Saint-Germain-en-Laye, França)



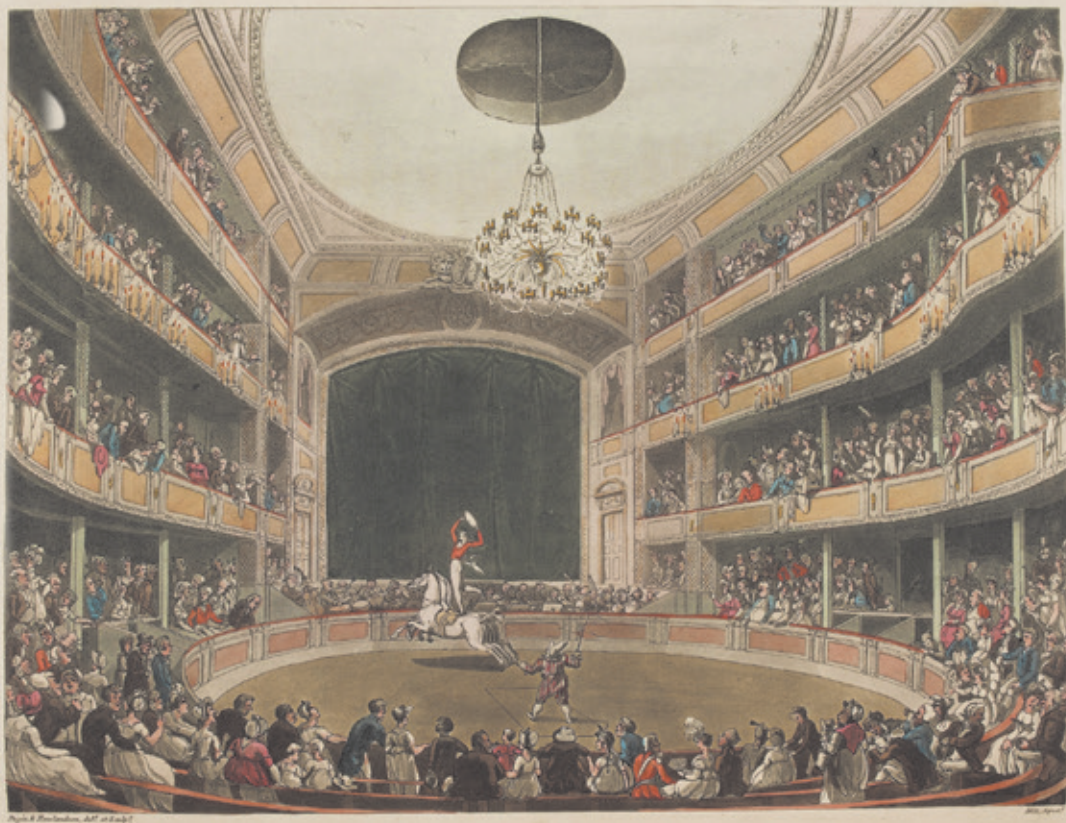
The humours and diversions of Bartholomew Fair, 1733. Documentada entre el 1133 i el 1855, va ser la fira més important de Londres. Al mercat s'hi reunien, com es veu al gravat, acròbates, pallassos, mags, endevins, i s'hi feien lluites de gossos, entre altres espectacles

recuperen els vells costums recreant mercats medievals i reconvertint les festes religioses en civils.

A tot Europa, els mercats, llocs d'intercanvi comercial, atreïen, a més d'espectacles circenses, il·lusionistes i titelles, tota mena de xarlatans i venedors d'herbes remeieres, ungüents, oculistes, arrencaqueixals, zíngars que feien ballar l'os i endevinadores del futur que aprofitaven aquestes atraccions o portaven les seves pròpies per captar clients, anant de poble en poble amb carros i exhibint-se a l'aire lliure o en barraques de fira.

Amb l'aparició dels primers aparells òptics, aviat es va popularitzar la llanterna màgica. Antecessor del cinema, l'enginy permetia projectar imatges pintades sobre plaques de vidre en parets, llenços o cortines de fum. Semblant als projectors de diapositives, va ser inventada a mitjan segle XVII.¹ L'èxit de la llanterna màgica, però, arribarà a finals del segle XVIII amb l'evolució de l'òptica i amb les fantasmagories popularitzades a París per Philidor i Robertson, dos il·lusionistes ambulants que passaven per físics recreatius i que entretenien amb espectres un públic atemorit, per al qual els jocs de llums i ombres eren tan reals com qualsevol cosa percebuda pels sentits.

La creació del circ modern va arribar gràcies a Philip Astley (1742-1814),² militar anglès que va convertir en espectacle la seva habilitat com a genet. Durant la segona meitat del segle XVIII les exhibicions eqüestres van ser molt populars entre la noblesa europea i anglesa, i alguns genets procedents de l'exèrcit es guanyaven la vida com a instructors d'equitació. Va ser en aquest context que l'any 1768 Astley, després de llicenciar-se de l'exèrcit, va comprar



ASTLEY'S AMPHITHEATRE.

L'amfiteatre d'Astley, entre el 1808 i el 1810, en un gravat de Thomas Rowlandson (British Library)

un modest recinte sense sostre al sud de Londres, on exercia de professor d'equitació al matí i feia exhibicions eqüestres a les tardes d'estiu.

El 1769 va inaugurar l'Astley's Riding House, una estructura de fusta amb un escenari en forma de cercle que facilitava al públic la visió de l'espectacle i als genets les acrobàcies, que s'acompanyaven d'una banda de música.

Paral·lelament, amb l'auge del teatre comercial els promotors teatrals intercalaven atraccions circenses en els entreactes. Però el dramaturg David Garrick, la principal figura del teatre anglès del segle XVIII, va rebutjar que els teatres fossin ocupats per saltimbanquis. Aprofitant aquesta situació, durant la temporada de 1770 Astley va incorporar a l'espectacle eqüestre els acròbates expulsats dels teatres i hi va incloure pantomimes, obres de mímica basades en la Commedia dell'Arte, d'on sorgiria un dels personatges clàssics del circ: el pallasso. L'èxit d'Astley va ser espectacular i va construir dinou circs estables per tot Europa.



LES BARRAQUES DE FIRA: ELS MARGES DEL CIRC

El circ, com la vida, té els seus marges; llocs fronterers on els qui per diverses raons han estat expulsats de la societat s'exhibeixen públicament en barraques de fira. No és una història normal. Aquestes barraques de fira de què parlarem se situen en els marges del circ i es componen d'artistes i espectacles que, tot i haver format part del circ convencional en algunes ocasions, tenen l'origen en l'explotació de persones amb característiques físiques fora del que cada època ha considerat normal, que, enganyades o empeses per la necessitat i la supervivència, no tenien cap altra manera de guanyar-se la vida que exhibir-se a canvi de diners. D'altra banda, aquestes exhibicions aprofitaven la ignorància i la credulitat d'un públic popular majoritàriament analfabet, que no tenia cap altra font de coneixement que històries religioses, llegendàries o de la cultura popular tradicional.

Veurem com hem participat com a societat de l'espectacle de la mort i del dolor, no sols de les persones, sinó també dels animals. Si les corrides de toros ens semblen sanguinàries, el que descobrirem aquí és d'una crueltat



Barraques de fira a la dreta del Circ Eqüestre de la plaça de Catalunya, cap a l'any 1888 (AFB / Josep Esplugas)



Cartell de *Freaks*, de Tod Browning, 1932

habilitats diverses, ben aviat es van fer populars els fenòmens de fira, una mena d'espectacle que en anglès és conegut com a *freak show*, nom que es popularitzà arreu del món amb la pel·lícula *Freaks* (1932), de Tod Browning, director també de la versió de *Dràcula* (1931) interpretada per Bela Lugosi.

superior. Veurem exhibicions de col·leccions d'animals salvatges i, amb la mateixa naturalitat, exhibicions de tribus humanes en els anomenats *jardins d'aclimatació*, antecedents dels parcs zoològics. Veurem barraques de figures de cera fent de noticiaris de la història i l'actualitat, i figures anatòmiques apel·lant a la curiositat morbosa per explicar-nos de quins mals hem de morir.

Les barraques de fira travesen la història de la humanitat, i en aquesta història, Barcelona hi té un paper important, tot i que secundari si el comparem amb el de ciutats com París, Londres o Nova York. Excepte en casos en què ha calgut recular molt més en el temps, abasta un arc cronològic que va des del segle XVIII fins al final de la Guerra Civil (1936-1939), moment en què la situació política i social trenca amb la continuïtat del terç de segle anterior i coincideix amb un canvi de paradigma ètic que ja havia començat tímidament a principis del xx i que es consolida en els anys de la República.

Els fenòmens de fira

Al marge de les atraccions que exhibien artistes que executaven